

AZ ELŐADÁSOK ÖSSZEFOGLALÓI

AMBRUZS PÉTER ATTILA

Férfi(asság-)sztereotípiák és a kritikai férfitudomány

A (főleg szociológiai alapokon nyugvó) férfitudományok a férfiasság fogalmát egyenes vonallal kötik a biológiai alapokon definiált férfiséghez, valamint a femininitást egy ezzel ellentétes pólusként határozzák meg (pl. Connell 1995; Kimmel 1997). A kialakulófélben lévő kritikus férfitudomány (*Critical Studies on Men*) ezzel szemben a társadalmi nem tudományának (*Gender Studies*) és a feminista elméleteknek (valamint természetesen a szociológia és a kultúrantropológia nézeteinek) az interdiszciplináris ötvözeteként jön létre, és mint ilyen képes a genderrel kapcsolatos legújabb elméletek beemelésére, alkotó felhasználására és továbbgondolására. A férfiasság és nőiesség bipoláris meghatározottsága, valamint a férfiasság és nőiesség sztereotípiái tükrözik és újratermelik a fennálló, patriarchális gender-hierarchiát. Előadásomban arra keresek választ, miben jelent újat a kritikus férfitudomány, és milyen módon tud hozzájárulni a feminista tudományok eredményeihez; hogyan értelmezhetőek a férfihez és nőhöz kapcsolódó sztereotípiák; és létezik/létezhet-e dimenzió, melyben az önmagában is sztereotipikus férfi(asság)–nő(iesség) szembeállítás átléphető és a valós emberi tulajdonságok pluralitása és komplexitása felismerhetővé válik.

ANTONI RITA

Női és férfi, valamint feminista sztereotípiák egy tizenegyedikes tanulócsoport szemével

Dolgozatomban egy tizenhét éves humán tagozatos gimnáziumi tanulókból álló csoport (7 lány, 8 fiú) körében elvégzett informális minikutatás eredményeit összegzem, melyet filozófia tanítási gyakorlatomba beillesztett órák keretében folytattam le.

A négy külön óra közül az elsőben a gyerekek bevezetést kaptak a Gender Studies és a feminizmus jelentéséről, területeiről, alapfogalmairól, különös tekintettel a biológiai vs. társadalmi nem megkülönböztetésre. A második alkalommal írásban, név nélkül, nemük megjelölése mellett válaszoltak a következő kérdésekre: 1. Milyen nőiességgel, illetve férfiassággal kapcsolatos sztereotípiákat ismersz? (Egyetértesz-e ezekkel, szerinted igazak-e?) 2. Milyen egy feminista nő? (Személyes tapasztalatból állítod ezt, vagy csak hallottad valahol?) Az utolsó két órán közösen elemeztük válaszaikat és a mögöttük rejlő prekoncepciókat.

Néhány szemelvény az eredményekből: A sztereotípiák fogalmát – noha előtte megbeszéltük – több válaszadó összemosta a női, ill. férfi ideál fogalmával, és eszerint válaszolt. A magazinokban szereplő nőideálokat és az általuk gyakorolt erőteljes befolyást többen megemlézték, és többen eszerint állították magukról, hogy ők „nem szépek.” Viszont többen felhívták a figyelmet a valós egyének sokféleségére. A feminizmussal kapcsolatos kérdésre ketten nem válaszoltak, a többiek pedig igazságértékében nagyrészt beismert

bizonytalansággal(!) írták le a jól ismert férfigyűlölő sztereotípiát. Szélsőséges szexizmust a válaszadók egyike sem mutatott, néhányan viszont helyesnek tartották a klasszikus szerepek egy részét, sőt volt, aki egy kis biológiai esszencializmust is bennefoglalt válaszában.

A kutatás összességében pozitív implikációval zárult: a válaszadók egy jelentős része vitára és véleményük felülvizsgálatára, az ajánlott irodalom elolvasására és az elhangzottak továbbgondolására abszolút nyitottnak bizonyult.

BAJNER MÁRIA

Ki az a nő a tükörben?

A legtöbb nő sok időt és érzelmi energiát fektet abba, hogy „csináljon magából valamit” és kialakítsa az önképét, amely — különösen a fiatalok számára — a megjelenés köré épül. A külső tulajdonságok fontossága (a nőisége) miatt ábrázolják a sztereotip nőt hiúnak, olyannak, akit a megjelenése iránti aggodás, valamint a más nőkkel való összehasonlítás teljes mértékben lefoglal. A női hiúság saját maga is a reprezentáció alanya. A női test és arc képzete központi kérdés a gender konstrukciókban, meghatározó szerepe van a nemek közötti biológiai különbségek és a szexualitás fogalmait illetően.

A dolgozat azt vizsgálja, hogy a nőiség és a nőiesség reprezentációi hogyan jelennek meg a különböző irodalmi műfajokban, elsősorban a regényekben, és a romantikus történetekben. Kitér arra, hogy miért, hol és miképp alkalmazzák az írók a hagyományos női sztereotípiákat, a nőírók hogyan rúgják fel a tradicionális kereteket, és haladnak a nőies látás-és írásmódból a női felé. Megvilágítja, hogyan válnak a domináns kultúra által megformált és jutalmazott nőképek a fogyasztói társadalom eladható árucikkeivé, és mi a „fogyasztók” hogyan reagálunk mindezzel.

BARÁT ERZSÉBET

A politikai korrektség cinizmusa

Előadásomban azt az aggasztó jelenséget igyekszem átgondolni, ami a 'politikailag korrekt' (PK), fair nyelvhasználatot a feminizmussal igyekszik a magyar köbeszédben egybemosni. A kritikai diszkurzus elemzés és a feminista elmélet segítségével azt fogom megmutatni, hogy akár a tolerancia jegyében születik meg az egybemosás, akár az elrettentés, a lejáratás érdekében születik meg a téves leegyszerűsítés, a látszólag nagyon is különböző beszéd módok - azonos stratégia részeként - érintkeznek egymással. Akár a 'többséginek' nevezett kiváltságos kultúra hivatkozik a PK-ra, hogy rossz lelkiismeretén könnyítsen, akár a nyíltan gyűlölködő beszéd mód igyekszik a lejáratással elejét venni bármiféle másságnak, egyként azt állítják, hogy a feminizmus a különbségek eltüntetésére, illetve kiirtására tett kísérlet lenne. Érveik különbözőségétől függetlenül, a két felfogás nyeresége közös. A PK-ra redukált feminizmus, mint az általános 'nyelvi tisztogatási' társadalmi gyakorlat egyik megnyilvánulási formája „jótékonyan” leplezi el a feminista nézőpontú nyelvhasználat-kritika valódi tárgyát: a szexista és homofób kirekesztő nyelvhasználatot.

Női szerepek és megjelenésük a rendszerváltozás utáni magyar költészetben és prózában

A „tipikus” női szerepek zavarba ejtő változatosságára találunk a különböző szépirodalmi szövegekben — az ősi, Bibliai és mitológiai szövegektől a meséken, novellákon, regényeken és színműveken keresztül egészen a szerelmes versekig —, és nem kisebb változatossággal jelennek meg a különböző női szerepek a vonatkozó szakirodalomban sem, amelyben a női gondolkodás és viselkedés sajátosságaitól a nő világban és társadalomban elfoglalt helyéig a legkülönbözőbb, elfogulatlan és több-kevesebb mértékben („női”, ill. „férfi” szemmel nézve) elfogult megközelítésekkel találkozhatunk, a téma etnográfiai vonatkozásaitól a szociológiai és (szexuál)pszichológiai feldolgozásokon keresztül egészen a különböző feminista jellegű írásokig.

Előadásunkban először megkísérlünk felvázolni néhány olyan női szerepet, amelyek a vizsgált irodalmi és szakirodalmi források alapján a nő és a nőiesség legfontosabb sztereotípiáinak tekinthetők. (A teljesség igénye nélkül: a szülő nő, az anya, a szép és/vagy kívánatos nő, a feleség, a szerető, a dolgozó nő, a prostituált, a független és/vagy társasági nő, a karrierista nő, a harcos nő, a kiszolgáltató nő, az elégedetlen és/vagy boldogtalan nő, stb.) Először az egyes szerepekre egy rövid jellemezést adunk — például megkíséreljük jól ismert irodalmi vagy mitológiai alakokhoz kötni az egyes szerepeket —, majd azt vizsgáljuk, hogy a felvázolt tipikus női szerepek hogyan jelennek meg a rendszerváltozás első 15 évének néhány kiválasztott magyar irodalmi alkotásában (versben, novellában, stb.).

BOJDA BEÁTA

Dinamika és merevség a Nő képzetében

A sztereotípiák egy fellelt definíciója szerint: „kigondolt, megalkotott – sokszor tudattalanul ható – elképzelések, hiedelmek egy egyénről vagy egy csoportról. Ezek az elképzelések általában felszínes ismereteken, felszínes jellegzetességeken vagy a csoport egyes tagjainál megfigyelt tulajdonságok az egész csoportra történő általánosításán alapulnak. A sztereotípiák általában viszonylag merevek és nehezen megváltoztathatók, még a sztereotípiával ellentétes közvetlen tapasztalatnak is ellenállnak.”

E három mondat alapján a sztereotípiák merevségnek „álcázott rugalmassága”, túlélőképessége az, ami figyelmünk középpontjába kerül. Hol vannak a sztereotípiák értelmezhetőségének rugalmas határai? Vannak e megragadható határok? S mit különítenek el, mitől? A nyelvi kommunikáció társas terében próbálok követni, s kirajzolni a nőiség sztereotípiáinak állandósult életterét. Ehhez segítségül a gender-elmélet adta kereteket s a hazai közhely, vicc és a szleng gyűjteményeit használjuk.

BORBÁS GABRIELLA DÓRA

Az indirekt női kommunikáció

A női kerülőutas/indirekt kommunikáció elemei (összetevői), okai (kapcsolati háló = kommunikációs háló; szocializáció), ismertségük (tudatos kommunikáció). A női kommunikáció sztereotípiái. A női indirekt típusú kódolás következménye az indirekt típusú dekódolás? Opponálás a férfi kommunikációjával. Tény-e, hogy a mindennapi gyakorlatban kevesen veszik figyelembe azt, hogy azonos vagy ellenkező neművel kommunikálnak? Hogy kommunikációs elvárásait nem igazítják a partner neméhez? Ez lenne a megértési nehézségek, félreértések, egymás mellett való elbeszélések oka? Az lenne a megoldás, ha egyforma módon kommunikálnának a nők és a férfiak?

BORONKAI DÓRA

Férfiak és nők „egymás szemében”. Kommunikatív jellemzők mint gender-markerek

A társadalmi nem (gender) azoknak a tényezőknek az összefoglaló megnevezése, melyekben a nemek közötti társadalmi eltérés kifejeződik. Ennek egyik legjellemzőbb, a hétköznapi életben tapasztalható megjelenési formája az emberek nyelvhasználata és kommunikációs viselkedése. Bár a nemek közötti konverzáció nem tekinthető kultúrák közötti párbeszédnek, a nők és a férfiak kommunikatív viselkedésében és társalgási stratégiáikban jelentős eltérés tapasztalható. Mivel a kommunikációs viselkedés attribútumai a mentális lexikonban nemspecifikus elrendeződést mutatnak, az egyes nyelvi eszközökkel kifejezett tulajdonságok különböző mértékben kapcsolódnak össze a férfiakról és a nőkről kialakított tudáskerettel. A vizsgálat egy kérdőíves felmérés módszereivel a következő kérdésekre keresi a választ: (1) melyek azok a kommunikatív jellemzők (pl. fecsegő, pletykás, bőbeszédű vagy szűkszavú, passzív, irányító stb.), amelyek a nemi sztereotípiák nyelvi megnyilvánulásában gender-markerként viselkedhetnek, és már a nem-preferenciával összekapcsolódva épülnek be a beszélő tudatába, (2) a szocializáció folyamatát meghatározó kommunikatív viselkedés milyen elvárásokat közvetít a női és férfi szerepkörökkel kapcsolatban, tehát az adott válaszokban milyen arányokat mutatnak a gender-markerként viselkedő jellemzők nyelvi reprezentációi, és (3) a cselekvések kognitív háttérében így kialakult implicit háttérismeret milyen mértékben válik konkrét, az elvárásoknak megfelelő nyelvi viselkedésmódok forrásává.

BUDAI ZSUZSANNA

„A nő helye a konyha és a gyerek körül van”: női pozicionáltság a mindennapi életben

A női szubjektum sztereotip megítélése általában olyan kategorizáló keretet jelent, amely a „nőt”, mint egyfajta esszenciát valamilyen helyzethez rögzíti, amely helyzetértelmezést, definíciót

kíván, és határokat jelent, amelyek az egyén számára mindenképpen leszűkített játékkeret biztosítanak. A helyhez, ön/definícióhoz való kényszeres rögzítés a kulturális antropológia összehasonlító vizsgálatai szerint – amely tudományág a dolgozat legfontosabb elméleti alapját szolgáltatja – minden kultúra sajátja. Leegyszerűsítve, minden kultúra szabályozza, normalizálja a benne élők lehetséges mozgásterét, de univerzálisan igaz a nők nagyobb kontrolláltsága a férfiakkal szemben. És ezzel tulajdonképpen, ha a sztereotípiát a „változatlan ismétlődés, merev egyformaság” (*Idegen szavak szótára*) kritériumának tekintjük, vagyis olyan kategóriának, ami egyfajta – általában előítéletes – értelmezést enged meg diskurzív szinten, meg is fogalmaztuk már a nő alapvetően sztereotipikus értelmezésének univerzálóját.

A vizsgálat tárgya a dolgozatban az a sztereotip értelmezés, amely köznapi megfogalmazásban a „nő helye a konyha és a gyerek/ek körül van” közhelyben testesül meg. Bár a mindennapi életerek, az otthon és a munka interpretációi kultúráktól függően változnak, ez a definíciószerű hit, amely a biológiai törvényszerűségeken túl a nőt redukálja az otthoni-nyilvános (*domestic-public*) dichotomikus pár otthoni/házi oldalán, ezzel a reprodukció-produkció pár reprodukció oldalára helyezve őt, tisztán körberajzolt határokat szab számára. Ezzel a nő, mint a jövő kovácsa morális, etikai felelősséggel tartozik, amely felelőség implikált, ami az anya-nő ön/definíciójának fontos meghatározó tényezőjévé válik. Másrészt felveti a nő és a munkához való jog és kötelesség, valamint annak honorálásának megkülönböztetett jelentőségét. És nem utolsó sorban a nő testének publikussá tételével, a gyereknevelés, mint közügyértelmezéssel, amihez mindenki ért, egy skizofrén önértékeléshez vezethet, mivel a női szubjektumértelmezést kíván – sztereotipikusan főleg –, de ennek az értelmezésnek a befolyásolásába helyzete miatt érdemileg nem igen szólhat bele.

DÉR CSILLA ILONA

Ki a/mi a feminista? – sztereotípiák az internetes vitafórumok résztvevőinek körében

Előadásomban a *feminista* kifejezéshez kötődő sztereotípiák egy körét: a hazai internetezők táborán belül a vitafórumok résztvevőinek hozzászólásaiban megjelenő sztereotípiákat kívánom bemutatni.

A magyarok 23,8%-a internetezik rendszeresen (havonta legalább egyszer), az internetezők 59%-a férfi, 55%-uk 30 év alatti (GfK Hungária 2006, Visitor Media Research 2005). Emellett túlnyomórészt magasan iskolázottak, a fővárosban vagy a nagyobb városokban élnek. Olyan rétegről van tehát szó, amelynek véleményformáló szerepe meghatározónak tartható.

A *feminista* kifejezésnek az Index és a Netboard fórumon található eddigi összes előfordulását (és kontextusait) kigyűjtve a következő kérdésekre keresem a választ:

- Milyen jelentésekben használatos a feminista kifejezés?
- Milyen jellegzetes kollokációk jönnek létre a feminista és más nyelvi elemek között?
- Tartalomelemzéssel milyen csoportjai különíthetők el a feminista kifejezés használatának? Melyik nemhez rendelhetők hozzá inkább az egyes csoportok?
- Milyen sztereotípiák figyelhetők meg a feministákkal kapcsolatban? Vannak-e ellenpéldák, kivételek? Hogyan viszonyulnak a nők ezekhez a sztereotípiákhoz?

FARKAS BEDE KATALIN

A sztereotípiák segítették vagy blokkolták a kommunikációt az elmúlt 15 év politikai történéseiben?

Az előadás a politikatudományban tárgyalja korunk sztereotípiáinak tartalmát, minőségét és szerepét. Foglalkozik a politikusi nyelv és a társadalmi nem témakörével, a női és férfi politikai kommunikáció különbségeivel.

Összefoglalja az elmúlt 15 évben, a rendszerváltás óta a magyarországi politikai csoportok által hallgatólagos egyetértéssel elfogadott vélekedéseket (sztereotípiákat), bemutatja a magyarországi jobb- és baloldal legkarakteresebb szimbólumait és jelszavait. Foglalkozik a politikai üzenet/jelentés, meggyőzés/manipuláció párokkal. Bemutatja, hogy a szavazók sokfélesége és eltérő értelmezési képessége néha megkívánja sémák és kategóriák jelenlétét (Magyarországon is úgy kell politikai üzeneteket kommunikálni, hogy azokat minél nagyobb számú választó értse), s bár ezek egyszerűséget és érthetőséget jelentenek, sokszor talán a legveszélyesebb csapdák az egyébként nagyon sérülékeny demokráciánkban.

Az előadás érinti a szimbólumok kisajátításának problémáját, tárgyalja, hogyan is lehet, illetve lehet-e liberális piacgazdaságot és szociális érzékenységet egyidejűleg hirdetni és elhíttetni (Medgyessy bukása).

Érintőlegesen tárgyalja a média manipulációs szerepét néhány politikusi karrierben (Nixon Watergate utáni bukása, Reagan Irangate utáni tündöklése, Gyurcsány /Orbán média szereplései). A tanulmány többször von párhuzamot amerikai és magyar politikusi-, nyelvi- és politikai történések között.

FERCSIK ERZSÉBET

Lacus és Micike – A becenevek megközelítése a társadalmi nemek szempontjából

A kedveskedés, becézés nemektől függetlenül egyformán megillet minden gyermeket. A keresztnévvel való nyelvi játék, azaz a becenév megteremtése nyelvileg leírható szabályok szerint történik (rövidüléssel, képzéssel, csonkulással, ikerítéssel, mássalhangzóváltással, magánhangzóváltással, hangcsoportisméttel, szótagcserével stb.). A becenevek kialakulását, használatát és hivatalos keresztnévvé válását vizsgálva abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a nőket általában gyakrabban és többféle módon illetik becenévvvel, mint a férfiakat. Ennek a megállapításnak az érvényességét kívánjuk meg bizonyítani a mai magyar keresztnévállomány és becenévkincs tüzetes elemzésével. Vizsgálódásunk során az alábbi kérdésekre keressük a választ:

- A női vagy a férfinevekhez kapcsolódik-e több becézőnév?
- A magyar keresztnévállományban milyen arányban szerepelnek a női és a férfi becenevekből keletkezett keresztnévek?
- Vannak-e a beceneveknek a női vagy a férfi nemre jellemző tipikus morfológiai jegyei?

Kitekintésként néhány idegen nyelvi példával vetjük össze a magyar névkincs elemzése során szerzett tapasztalatainkat.

FODORNÉ TÓTH KRISZTINA

Nő és anya – a mediatisált nő- és anyakép a kisgyermekes anyáknak szóló magazinokban

Társadalmunkban a kisgyermekes anyákra kettős nyomás nehezedik: egyszerre kell megfelelniük a társadalmilag meghatározott anyaképnek, és a rendszerváltás időszaka után kibontakozó fogyasztói társadalom nőképeinek – nem beszélve az anyaság és nőiesség biológiai funkciójáról, amely ebben az időszakban fokozottan előtérbe kerül a nő életében. E két társadalmi nőszerep napjainkban erőteljesen elválik egymástól, ugyanakkor mediatisáltságuk, a tömegmédiák általi meghatározottságuk, valamint a mindenkori gazdaságpolitikai döntésektől való függésük közös. A gazdaságpolitikai függés behatárolja a szerepek mozgásterét munka, anyagiak és életvezetés tekintetében, a mediatisáltság pedig a maga sztereotipikus jellegével kiemeli a meghatározónak tartott vonásait, egyszerre pedig a hangsúlyok kihelyezésével alakítja is ezeket. A nő és az anya sztereotípiája a kisgyermekes anyákat célcsoportként megjelölő médiumokban egyszerre van jelen, elkerülhetetlenül magával hozva a két mediatisált szerepkör ütközését. Előadásomban ezt a sztereotípiá-ütközést vizsgálom a kisgyermekes anyáknak szóló magazinok szövegében.

GÉRÓ GYÖRGYI

A köz-mondások divatja már a múlté? Sztereotípiák közmondásokon innen és túl

Előadásomban azokat a nyelvi formákat vizsgálom, ahogyan a nemmel kapcsolatos sztereotípiák megjelennek a történelem különböző korszakaiban. A mindennapi gondolkodásnak a sztereotípiák minden korban fontos összetevői: az egyén életét behálózó gondolati sémák a szokásszerű, automatizált viselkedési sémákhoz hasonlóan kognitív kapacitást szabadítanak fel a megoldandó új problémák számára – az élet szükségszerű velejárói. Egyrészt a személyiség kialakulása, a szocializáció során a társadalmi megismerésnek, az értékrend elsajátításának fontos eszközei, ugyanakkor a társadalom oldaláról nézve a fennálló rend reprodukálásához szükséges a kor értékrendjét közvetítő normarendszerrel való azonosulás.

A nemi szerepek interiorizálása az ún. elsődleges szocializáció során elsősorban mintakövetéssel történik, de fontos szerepet kapnak a nyelvi eszközök is. Az erre való nevelés színtere és formája más a hagyományos közösségekben, a preindusztriális társadalmakban és a nagyvárosokban, az alapvetően orális kultúrákban és a tömegkommunikáció korában. Mások az eszközei, a felhasznált viselkedési és nyelvi sztereotípiák a nagycsaládban, a helyi közösségben, az iskolában, a médiában.

Vajon a frazeológiai egységekben kifejeződő tipikusan sztereotíp gondolkodáshoz képest mára változott-e a belőlük kirajzolódó férfi és nőkép? Az értékrend liberalizálódása, az erkölcsi normák pluralizálódása magával hozta-e a sztereotípiáktól megszabadult gondolkodási szabadságot?

GÖDE ANDREA

A nő, az ital és a cserép

Napjainkig amolyan férfidolog az ivás. Egyfajta virtus, közösségi élmény is köthető hozzá. De már az edények népi elnevezésében, említésében ott a másik nem: *csecses* korsó, *csöcsös* korsó, az edény *szája*, *hasa*, *feneke* lehet kérdéses, de a csalikancsó lyukánál már a női nemiségre utalás is egyértelmű. Hát még, ha ilyen tréfás biztatások is megőrződött rajta:

*Csalikancsó vagyok én,
jó bort tartogatok én,
találd meg a lyukamat,
s igyad meg a boromat!*

Az általam kutatott Dunántúl az italozási övezetek tekintetében borvidék. Az edények ennek megfelelően a bortárolásra alkalmas kancsók különböző méretben és formában (a nagykancsó céhedényként szolgálva a közösség ünneplési alkalmait), de szórványosan előfordultak pálinkás butykosok és butellák is a gyűjtésében, hiszen ezeken szinte kötelező elem az italfogyasztásra buzdító szöveg. Találhatók-e ezen feliratokban valamilyen módon nők? Az *Igyál, pajtás, barátom, komám* megszólítás, de még az *Aki iszik belőle, váljon egészségére!* általános alanyú felszólítás esetén sincs kételyünk a férfiak közösségét illetően, s atipikus az ilyen rigmus:

*Igyunk, Örzse párom,
Majd keresünk rá a nyáron!*

S természetesen a cserép lakodalmi-és nászajándékokon is említetnek nők. Milyen edényeken, s milyen névhasználati formákkal, milyen szöveggörnyezetben találkozunk még a gyengébb nem esetében? – például ezekről szeretnék beszélni.

HIDASAI JUDIT

Értékrendek és értéktrendek a női sztereotípiákban

A nőkhöz és a nőideálokhoz kapcsolódó sztereotípiák mind horizontálisan, mind vertikálisan, azaz térben és időben is változnak. Vagyis nagyanyáink korának sztereotípiái és a mai felnövekvő generáció sztereotípiái legalább annyira eltérőek lehetnek egymástól, mint a földrajzilag távoli népek és kultúrák azonos korban érvényes ideáljai. A sztereotípiák egyszersmind változékonyságuknál fogva mobilisek, „vándormotívumok” és világtrendek azonosíthatók bennük, és a divathoz hasonlóan tűnékenyek.

Az előadás több korból és több kultúrából vett példaanyagon keresztül bemutatja a nőkre és a női szerepeltvárásokra vonatkozó sztereotípiákat. Kiemeli a kultúra és a sztereotípiák viszonyának a jellegzetességeit: a sztereotípiák szerepét a kulturális értékrendek és értéktrendek formálásában, rámutat a sztereotípiák érvényesülésének kultúrafüggőségére, és bemutatja a kultúra hatását a sztereotipizálás folyamatában.

HUSZÁR ÁGNES

Hölgyválasz – avagy a női test mint projekciós felület a politikai térben

A két választási forduló közötti időszakban váratlanul felértékelődött egy kis párt, az MDF szerepe. A politikai közbeszédben ekkor furcsa, genderalapú metaforizáció indult meg. A párt és politikája *pars pro toto*-ként az elnökszobában testesült meg, a döntések pedig férfi-női szerelmi játékként metaforizálódtak. A jobboldali sajtó tükrében az MDF szívtelen, kacér asszonyként jelent meg, aki cserbenhagyja hű kedvesét (természetes szövetségését), és a gazdagabb kérő felé fordul.

Dávid Ibolya szintén genderalapú metaforizációval jellemzi a helyzetet, amikor független nőként jeleníti meg pártját, amely (aki) elmenekül a Fidesz „halálos ölelésétől”.

JOÓ MÁRIA

Férfi—Nő: bináris opozíciók – sztereotípiák – előítéletek

Filozófusként a férfiak és nők természetéről, azonosságukról és különbözőségükről szóló filozófiai szövegeket szoktam elemezni, melyek közel sincsenek olyan távol a mindennapi gondolkodástól, mint esetleg gondolnánk. Sőt! A köznapi nyelvhasználat, populáris kultúra végsőkéig leegyszerűsített fogalmai szinte azonosak a filozófiában és nemek tudományában oly gyakran emlegetett bináris opozíciókkal – lánynevükön fogalmi ellentétpárokkal. Általános elméleti bevezetőként a konkrét szövegek elemzéséhez erről szoktam elmélkedni a hallgatók épülésére – absztraktságukat magyar média-idézetekkel igyekszem enyhíteni. Mint tudjuk, Arisztotelész *Metafiziká*-jában maradtak fenn és hagyományozódtak tovább az ellentétpárok, melyek egyike a férfi-nő. (Továbbiak: jó-rossz, világosság-sötétség, határolt-határtalan(meghatározatlan) stb.). A későbbi filozófiai gondolkodás társította hozzájuk az ész-vágy, ember-természet, aktív-passzív párt is, többek között. Ezek mind egy értékes és egy értéktelen, vagyis hierarchikus párok, mint a férfi-nő pár. Logikai elemzésük többről is árulkodik, uis. kontradiktórikus ellentétpárok, A és nem-A a viszony képlete. (Ezt még kifejtem). Máris elérkeztünk a sztereotípiákhoz: a nőket inkább a vágyaik, érzelmeik uralják (Arisztotelész, Rousseau) a nők természetesebbek, természetközelebbiek (Simmel), a nők passzív-befogadó természetűek (Freud, Rousseau) stb.

Ezekre aktuális magyar médiapéldákat is fogok hozni. Végül arról a nézetről fogok beszélni, hogy mindezek „csak” előítéletek, hamis sztereotípiák és a mai, a valódi nők nem ilyenek – lépünk túl az előítéleteken, sztereotípiákon, hagyjuk a bináris opozíciókat. Ez a nézet gyakori jótanácsként olvasható feminista írásokban is.

Ez uis. elméleti filozófiai képtelenség, mivel a filozófiai tradíció ezekben gondolkodik nőkről és férfiokról, nincs helyette más – és egy tradíciót nem lehet a saját fogalmaival cáfolni, hiába szeretnénk feministaként egy nem-patriarchálisat. Derrida is hasonló konklúzióra jutott a metafizikai tradíció és a dekonstrukció esetében. Az előítélet fogalmának Gadamer-i értelmezésével azért némi kiút, egerút mégis lehetséges a feminista elmélet számára.

Közmondások és szólásmondások sztereotipikus női és férfi szerepei. Egy interkulturális összehasonlító vizsgálat eredményei

A sztereotípiák fogalmának precízebb és árnyaltabb kidolgozásához a közmondásokban és szólásmondásokban megfogalmazott tradicionálisan sztereotipikus nemi szerepkészlet interkulturális összehasonlító vizsgálata is hozzájárulhat. A proverbiumok interkulturális megközelítése lehetővé teszi különböző kulturális háttérrel és eltérő társadalmi szerkezettel rendelkező nyelvközösségek nemi szerepköreinek módszeres összehasonlítását. A vizsgált közmondások és szólásmondások formai-tartalmi hasonlatossága (esetenként különbözősége) rávilágít arra, hogy a proverbiumok mint kötött nyelvi egységek, nemcsak a hagyományos nemi szerepeket örökítik át, hanem azt is akadályozzák, hogy a tradicionális nemi sémák elmozduljanak. Feltételezhető, hogy a világ számos nyelvében lényegesen több proverbium kapcsolódik a nőkép nyelvi megformálásához, s a sztereotipikusan negatív nőkép tematizálása azt a szerepet tölti be a nyelvben, hogy megerősítse a társadalmi nemi hierarchiát és a bináris oppozíciós párokba rendezhető nemi szereprepertoárt. A nemi sztereotípiákat közvetítő proverbiumok és más frazeológiai egységek megfogalmazási módjának explicitése ahhoz is hozzájárulhat, hogy a gender fogalmát értelmezhesük precízebben. Éppen e formai kötöttségek által felkínált kategorizálási és generalizálási minták alapján igazolható az, hogy a proverbiumok ténylegesen konstitutív módon alakítják ki a nemi szerepek egy részét, azaz funkciójuk nem korlátozható a nyelvi szempontból történő deskripcióra. A nemi szerepek proverbiumok általi megköthetősége alapozza meg azt, ahogyan a beszélőközösség tagjainak viselkedését, női, férfi mivoltát interpretáljuk.

„My gay best friend”: a fag-hag sztereotípiája

Annamarie Jagose szerint a szekvencia önmaga alibije; létezésének célja, hogy a temporalitás instrukcióit követve újraképezze azokat a fegyelmező narratívákat, amelyek a heteroszexualitást láttatják a szexuális identifikáció legfejlettebb formájának. A szekvencia fogalmi keretében a homoszexualitás nem-egészen-heteroszexuális diszpozícióként jelentkezik, amelyet nemcsak megkülönböztet a heteroszexualitástól, de annak elfojtott eredetként is alkot meg. A homoszexualitás így inkonzekvens, azaz: rend/szeren kívüli és jelentőség nélküli fogalomként jelentkezik (Jagose 2002). Ugyanakkor, mint azt „a” nők és a meleg férfiak barátságának, partnerségének trendi sztereotípiája is jelzi, a homo/szexualitások megjelenítése differenciált, és a különbség a társadalmi nem és a szexualitás összefüggésében, azok idődimenzióját és jelentőségét figyelembe véve ragadható meg. Dolgozatunkban a *fag hag/my gay best friend* trendjét a divat, illetve a divatlap nyújtotta egyedi térben, egy speciális szekvencia alapján vizsgáljuk meg: a „Bruce and Javier: The World’s First Gay Divorce” (*Vanity Fair*, 2006 március) címet viselő fotósorozat kapcsán azt is kutatjuk, hogy miként szervezi a sztereotípiák a szekvenciát.

Kulturális dimenziók én női vezetők

A kultúrantropológusokat, szociálpszichológusokat, nemzetközi menedzsment-kutatókat régóta foglalkoztatja, hogy milyen ismérvek alapján lehet kultúrákat összehasonlítani, hogyan ragadhatók meg a különbségek. Azokat a jelenségeket, amelyekről úgy vélik, hogy az összehasonlítás eszközéül szolgálhatnak, kultúraindikátorokként, dimenziókként emlegetik. Sokféle magyarázat terjedt el, különösen az 1980-as évek óta. Az egyik legismertebb Gert Hofstede ezirányú munkája, melynek célja az volt, hogy feltárja a munkával kapcsolatos értékek nemzetközi különbözőségeit, és erre építve következtetéseket vonjon le az elmélet és a gyakorlat számára. Az egyik dimenzió a maszkulin/feminin érték, amely egy adott társadalomban a nemekhez kötődő szerepmegosztásra utal. A magas férfias értékű országokban határozottabban elhatárolódnak egymástól a férfi/női szerepek. A közösségek tagjai „azért élnek, hogy dolgozzanak”, a munkára összpontosítanak. Teljesítményre, kiemelkedésre, pénzkeresésre törekcszenek, a versenyre helyezik a hangsúlyt, domináns érték a pénz, a karrier. Nagyobb a munkahelyi stressz, gyakoribbak a konfliktusok. A sikertelenséget tragédiaként fogják fel. A nőies értékek dominanciája a másokról való gondoskodást, a szolidaritást, a környezet és a természet védelmét, az életminőséget és az emberi kapcsolatok minőségét vonja maga után. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a maszkulin/feminin értékrend hogyan függ össze a női menedzsment szerepével az adott kultúrában.

LÓRINCZ JENŐ

Drámák női alakjai és a nőiség sztereotípiái

A drámai alkotásokban megjelenő női alakok mind pszichológiailag, mind nyelvhasználatukban különböznek a médiumokban ábrázolt nőktől.

A drámai alakot az írói mondanivaló és „igazságszolgáltatás” formálja, a műalkotás szövege a teljes embert idézi föl. Ez a nyelv valóságábrázoló és valóságteremtő funkciójának fejlesztését is igényli. A médiumok a rögzült látásmódjukkal a nyelvhasználatot is hajlamosak sablonokra redukálni.

Női jellemeket és magatartásokat elemzek nyelvhasználatuk szerint jelentős drámai alkotások és női magazinok szövegeinek összevetésével. Érintem a nemek gondolkodás- és beszédbeli különbségeihez fűzött etikai értékelések gondolatkörét (Kohlberg és Gilligan nyomán). Az „igazságkereső” férfiak és a „gondoskodó” nők sztereotípiáinak szembeállítására helyett a létfenntartás, az igazságosság, a rend és a szabadság eszményének követését kutatom az etikai érettség mérésében.

PETHŐ MÁRIA

Van, aki forrón szereti: avagy a férfi és a nő szerepe (A Mokka című riportműsor pragmatikai megközelítésben)

A következőképp definiálja Bakos Ferenc a sztereotípiá fogalmát az Idegen Szavak és Kifejezések Szótárában: „1. nyomd. Magasnyomó nyomóforma másolatok előállítására matricába öntött fémből v. besajtoltt műanyagból 2. merev egyformaság, gépiesség, változatlan ismétlődés”.

Vajon a 21. századra megvalósult a nők egyenjogúsága, vagy még mindig az évszázadok során fabrikált keretek közé vannak szorítva? A törekeny, sebezhető nő és az erős, irányítani, gondolkodni tudó férfi sztereotípiáját valóban egy végtelenített kazettára írták fel, és a történelem gépiesen, monoton ismétli azokat? Előadásom tárgya a TV2 Mokka című riportműsorának egy sajátos perspektívából való elemzése. Arculatát két műsorvezető – egy férfi és egy nő – határozza meg. Alighanem minden műsor, így a Mokka sikerének is „sine qua non”-ja az, hogy a médiaszereplők saját imázsuk építőelemeit, a verbális megnyilvánulásaikból, gesztusaikból kiolvasható attitűdök, előfeltevések és vélekedések rendszerét (a feltételezett) közönség elvárásai szerint formálják. Előadásom során ezek felderítésére vállalkozom.

RAÁTZ JUDIT

Sztereotípiák a női névadásban

Minden nép keresztnévkincsének kialakulásában kettős folyamatot figyelhetünk meg. Az elsődleges névadás során létrejött nevek, melyek az illető nép közszoiból váltak névvé úgy, hogy megtartották eredeti közszoji jelentésüket. A másik gyakori mód az idegen népekkel való érintkezés közben átvett jövevénynevek. Azonban ezek a jövevénynevek is a születési helyükön az adott nép közszaivaiból keletkeztek, azok jelentését őrzik. Így legyen szó a belső keletkezésű elsődleges névadásról vagy jövevénynevekről, a keresztnévek jelentést hordoznak. Természetesen a nevek eredeti jelentés a mai névválasztást már ritkán és közvetetten befolyásolja. Mindkét nem keresztnéveinek jelentéstartományát megvizsgálva, megállapíthatjuk, hogy az általuk hordozott eredeti jelentések legtöbbször a nemek princípiumára jellemző, sztereotip tulajdonságokra utalnak.

Előadásomban a magyar névkincsben használatos női neveink jelentéskörét feltárva igyekszem bemutatni, hogy a mai magyar névadásban, amikor a szülők maguk alkotta vagy közszoji eredetű neveket kívánnak születendő gyermekeiknek adni, akkor is legtöbbször az előbb említett jelenség érvényesül, vagyis a választott, egyedi név is a női nemre jellemző sztereotip tulajdonságot fejez ki.

SÁNDOR BEA

Tilos átjárás!

Előadásomban azt vizsgálom, hogy hogyan figyelmeztetnek a nemiszerep-sztereotípiák által kijelölt középút elhagyásának veszélyeire újságírók és olvasók. Elemzésem tárgyai 2006-ban megjelent szövegek: írások internetes női magazinokban, bejegyzések és olvasói reakciók a *Feminárium* blogban. Kitérek arra is, hogy sztereotípiákra adott, azokat megkérdőjelezni szándékozó válaszok hogyan támaszkodnak maguk is sztereotípiákra, és hogyan hasznosíthatjuk ezt a körforgást, ha célunk a sztereotípiák minél teljesebb feltérképezése és értelmezése.

SÁNDOR KLÁRA

Kis magyar társadalmi valóság, avagy hogyan születik az antinő

A női(es)ség magyar kultúrában (is) meglévő, jól beágyazott sztereotípiáit több irányból is érheti „támadás”. Különböző ⊕ társadalmi jelenségek mutatják föl, hogy a sztereotipikus ‘nő’ szerepébe nem mindenki fér bele: ilyenek többek között a ‘sikerese nő’-k, ‘feministá’-k és ilyenek a ‘szingli’-k. (Nem ilyenek viszont az ‘apácá’-k.)

A társadalom különbözőképpen kezeli ezeket a zavaró, a sztereotípiákat veszélyeztető jelenségeket. A ‘sikerese nő’-ket (ők lehetnek vezetők, vállalkozók, politikusok, művészek, tudósok egyaránt) arra készíti/kényszeríti, hogy publikus megnyilatkozásaikban aláértékeljék saját szakmai sikereiket, viszont hangsúlyozzák, hogy sikerességük előtt fontos számukra mindaz, amit a hagyományos sztereotípiák előír nekik: a család és a „női dolgok”. A ‘feministá’-kat egyszerűen megfosztja női mivoltuktól, a női(es)ség hiányaival írja le ⊕ket (*férfiasak, ápolatlanok, agresszívok, leszbikusok* stb.). A ‘szingli’-kkel a média némiképpen bajban van: egyrészt a sztereotípiák kényszerítő ereje miatt önző, elkényeztetett, saját sorsukat elrontó lázadókként kezeli őket, másrészt gazdasági okok miatt igyekszik ‘trendi’-nek is ábrázolni az egyedülálló létet, hogy fogyasztási potenciáljukat minél teljesebben ki lehessen aknázni. El⊕adásomban azt vizsgálom, hogyan küzd meg a magyar közbeszéd azzal a feladattal, hogy egyszerre akarja fenntartani a kulturálisan bebetonozott sztereotípiákat, és egyben valamilyen mértékben tudomásul kell vennie új társadalmi jelenségeket.

SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA

Maszkulin és feminin referenciák a fordításban

„After three days Demetrius took the men with him and crossed the breakwater. There he called a meeting in a mansion built by the seashore, magnificently appointed and in a scheduled situation, and called upon the men to carry out the business of translation, all necessary appliances having been well provided.” Ezek a sorok az Ótestamentum görög fordításának körülményeit írják le. Jelen előadás témája az angol *man* és a *woman* főnevek, valamint a nemekre utaló személyes névmások fordításának gender-szemponturn elemzése. A témaválasztást az indokolja, hogy az idézett angol nyelvű szöveg magyarra fordításakor hallgatóink számára a legegyszerűbbnek tűnő

főnév, a *man* is értelmezési problémákat okozott (*man*→*férfi*; *man*→*ember*, *emberi lény*). Csupán a szótári jelentés alapján, megfelelő háttérismeretek nélkül nehéz lenne eldönteni, hogy Demetriusz az Ótestamentum fordítását valóban kimondottan férfiakra bízta-e.

Angolról magyarra történő fordításkor a *man* és a *woman* főnevek, valamint a *he* és a *she* személyes névmások jelentését a fordítók bizonyos esetekben ösztönösen, máskor viszont tudatosan konkretizálják. Gyakran olyan megoldásokat választanak, amelyek jól tükrözik, hogy a társadalom tudatában milyen sztereotípiák alakulnak ki a két nemről (pl. *he*→*professzor*; *she*→*asszony*, *menyecske*, *cseléd*, *fehénép*, *nőcske* stb.). Az előadás célja a fordítói döntésekben rejlő előítéletek feltárása, a referenciális és konnotatív jelentések magyarázata, valamint a maskulin és a feminin referenciák rendszerezése.

SZEGŐ KRISZTINA

A MÚOSZ Nők a Médiában szakosztálya tevékenysége

A MÚOSZ Nők a Médiában szakosztály szakmai érdekvédelmi szervezet. Az újságíró-társadalom életét vizsgáló szociológiai felmérések szerint a női újságírók nehezebb körülmények között dolgoznak, mint férfi kollégáik. Bár a nők tömeges munkába állásának története több mint száz évre nyúlik vissza, bizonyos hivatásokban, mind a mai napig különösnek, megszokottól eltérőnek tekintik a női munkavállalók megjelenését.

A közjó számára fontosnak tartott intézmények még a 20. század elején is szinte kizárólag a férfiak számára voltak fenntartva. Ezt a legkülönbözőbb ideológiai érvekkel támasztották alá. Napjaink újságíró-társadalmá elnőiesedettnek mondható. Mégis a férfi-női munkamegosztásról szóló múlt századi sztereotípiák ma is élnek. A nők még mindig nehezebben kerülnek a pályára, a szerkesztők leginkább olyan területekkel bízzák meg őket, amelyek pontosan megfelelnek a század elején kialakult munkamegosztási elveknek. Háztartási, egészségügyi, oktatásügyi kolumnákon dolgozhatnak. A női újságírók arányához képest kevés a vezető munkatárs. Rovatvezetői szinten még igen, főmunkatársak, szerkesztők, publicisták (különösképp a véleményformáló, vezető publicisták) között már csak elvétve találkozunk velük.

Kiemelkedő nemzetközi megjelenésünk volt tavaly a rigai konferencia, ahová tíz ország társadalmi nem és médiakutatóit hívták meg. A magyar delegációban a szakosztályt Szegő Krisztina képviselte, aki „*Does gender matter in media*” című beszámolójában az újságírónők és a médiában ábrázolt nők hazai helyzetét ismertette.

TATAI ERZSÉBET

Sztereotípiák a kortárs művészetben és vizuális kultúrában

Eperjesi Ágnes kommersz képek felhasználásával készített *Family Album* című narratív képsorának elemzése kapcsán kívánok rámutatni arra, hogy kortárs képzőművészek munkáiban miként építenek fel, erősítenek fel, vagy éppen bontanak le bizonyos sztereotípiákat esetleg pont azokat használva ki. Értelmezésem során analógiaként idézném más sztereotípiákból építkező művészek munkáit (pl. Gerber Pál *A művész életútja*). Elemzésemben azt is megvizsgálom, hogy a 19. századból mely képi formulák, motívumok, kompozíciós sémák és ikonográfiai típusok

öröklődtek át és működnek mint vizuális sztereotípiák a hétköznapi vizuális kultúrában (elsősorban plakátokon) és hogyan – a sztereotípiákat tekintve milyen funkcióval – jelennek meg napjaink képzőművészetében.

THUN ÉVA

Mi teszi feministává a feminista pedagógiát?

A felsőoktatás pedagógia, a felsőoktatásban alkalmazott tanítási módszerek tanulmányozása és fejlesztése a neveléstudomány egy kevésbé feltárt területe. Ez a tény arra enged következtetni, hogy a pedagógiai folyamat bár ott is létrejön, a hallgatók felhatalmazásának és elfogadásának, illetve kirekesztésének és szelektálásának kommunikációs eszközei nem érhetők nyilvánvalóan tetten, azaz egy „rejtett tanterv” (morális és kulturális ítéletek hálózata) közegében maradnak. Az oktatói teljesítménynek nem része a pedagógiai reflexió, a helyzetelemzés és a helyzetértékelés.

A felsőoktatás szervezetszociológiai elemzése szerint a nő oktatók tipikusan több időt töltenek az oktatással, mint a tudás létrehozásával. Ezért lényeges megvizsgálni, hogy a felsőoktatás ethosában milyen vélekedések érhetők tetten a nő oktatók tudományos és oktatói munkájáról, az oktató és oktatott tárgya viszonyáról.

Az ilyen fókuszú vizsgálódás rávilágít azokra a hiedelmekre, melyek a felsőoktatás magyarországi kultúrájában megkérdőjelezni szeretnék egy sajátos felsőoktatás pedagógia létjogosultságát, ezzel együtt légüres térbe kényszerítve a feminista pedagógia szemléletmódjának és alkalmazásának kérdéseit.

VALUSKA LÁSZLÓ

A nőiség olvasása és írása a középiskolában. Gondolatok egy érettségi feladatról

„A kezdetektől napjainkig a női sorsoknak számos nagyhatású irodalmi példáját ismerjük- Antigonétól, Júliától a romantikus hősnőkön át a mai nőfigurákig” – olvashatjuk a 2005-ös magyar nyelv és irodalom középszintű érettségi egyik választható feladatánál. Ennek mentén előadásomban arra keresem a választ, hogyan reprezentálódik a nőkről való gondolkodás az érettségiző tanulók körében. Vizsgálatom nem reprezentatív, de talán segít rámutatni, milyen nézetek, fogalmak, gondolatok uralják a nőkről való gondolkodást. Az érettségi feladat Kaffka Margit egy gondolata kapcsán érvelő szöveg elkészítése volt, amelyben a diákoknak meg kellett konstruálniuk saját irodalmi tapasztalásukat: középeben a nővel. Elemzésemben kísérletet teszek azon sztereotípiák felvázolására, amelyek a nőt uralják (asszony író, női író, a nő kiszolgáltatottsága, az asszonyi balsors jelenléte stb.). Az elemzés során megragadhatóvá válnak különböző, a középiskolai irodalomoktatásban uralkodó diskurzusok: ki a nőíró, ki a nő, mely művekben milyen szerepmintákkal találkozhatunk, illetve bemutatják, milyen uralkodó diskurzus működnek a középiskolákban. A feladatelemzés mentén fontos kérdéseket tehetünk fel az irodalmi (azon belül középiskolai) kánonokat illetően, hiszen a diákok által választott irodalmi művek egy lehetséges korpuszt reprezentálnak: elrejtve, illetve megmutatva különböző, a

nőiségeket érintő olvasatokat. A vizsgálat az Országos Közoktatási Intézet számára készített feladatelemzések mentén jött létre.

ZÁMBÓNÉ KOCIC LARISA

Lehetséges-e kitörés a nőiség sztereotípiáiból?

Amikor 1995-ben Amerikában sugározni kezdik a Renaissance Pictures és Universal Studio új fantasy sorozatát, a *Xena Warrior Princess*-t, még csak úgy emlegetik, hogy „a szoknyás Herkules”. Egy-két évvel később már „feminista ikonná” kiáltják. A sorozat a nő, a nőiség sztereotipikus megjelenítésének igen sajátos példáját tárja elénk, amennyiben a cselekmény szintjén számos esetben a patriarchális rendszer diktálta női szereposztást feszegeti, sőt bírálja és felülírja – különös tekintettel a történelmi eseményekre – de ugyanakkor a látvány és a megjelenítés terén behódol ugyanezen rendszer elvárásainak. Az említett médiajelenséget elemezve azt a kérdést próbálom feszegetni, vajon lehetséges-e kitörés a nő és a nőiség sztereotipikus ábrázolásából.